

ját pályájára koncentrált, s más-más alkalmi csoportokkal dolgozott. Akkor kezdtünk újfent jobban odafigyelni a dolgokra, amikor az első Vajda-könyv szervezése elkezdődött. De az is nagyon lassan és nehezen született meg, ezek a vajúdási folyamatok mindig letörlik az ambíció egy részét, mert lelkesedni úgy tudsz igazán, ha a dolgok folyamatosan mennek. Valójában igazán kiugró dolgokat már nem csináltunk együtt, a kilencvenes években háttérbe szorult a csoportjelleg.

– A harmincéves évfordulót mégis szép, rangos kiállítással és egy vaskos katalógussal ünnepeltétek meg a Múcsarnokban.

V. O.: Azt gondolom, a stúdió végre oda került, ahol igazán természetszerű helye van, s ezért rendezhettünk egy ilyen kiemelkedő intézménynél összefoglaló kiállítást. De ezzel a számvetéssel nincs vége semminek, minden megy tovább...

ISMERETLEN VILÁG FELÉ

*Hann Ferencsel és ef Zámbo Istvánnal
Dukay Nagy Adám beszélget*

Kortárs Magyar Képzőművészek címmel újította föl az anno nagy sikerű mmm-sorozatot (Mai Magyar Művészek) a B-Humanitas Kiadó. Hann Ferenc művészettörténész professzor, író 2001-ben a miskolci Józsay Zsolt szobrászművész munkásságát dolgozta föl; a tavaly megjelent kismonográfia ef Zámbo István képzőművész, zenész, performer eddigi működésével foglalkozik. A szentendrei „postás strandon”, a „Pecsó”-n egy-egy korsó sör fölött hármásban beszélgetünk könyvről, kötődésekről, művekről, de szó volt a Vajda Lajos Stúdióról, a szentendrei létről, no és az egymást inspiráló műfajokról.

– Milyen körülmények között, hogyan indítottátok újra a sorozatot, és melyek a „tartalmi utód” szerkesztésének legfőbb szempontjai?

H. E.: A sorozat fölújításának ötlete Tóth Sándortól, a kiadó művészeti vezetőjétől származik. Mostanában nagy albumok születnek, s az a fajta zsebretehető kiskönyv, melyet sokan szerettünk, gyakorla-

tilag teljesen eltűnt. Írói múltam e monográfiák esetében azért fontos, mert soha nem szerettem a spekulatív, műszavakkal operáló, unalmas tanulmányokat, így itt is esszészzerűen fogalmazok; ennek az írástudó-léthez van köze.

– *Sokszor érzem azt, hogy van helyett azt mondod, talán – mégis kerek, egész munkák ezek, nem vitaindítók.*

H. F.: Remélem, van egyfajta tudásom-átlátásom az összművészetről. Ha végigolvasod ezt a listát a könyv fülén, láthatod: csupa olyan művész szerepel rajta, akik annak idején – a monográfiák, interjúkötetek megjelenésekor – nem a tehetségükhöz méltó helyen voltak. Farkas Ádám 1982-ben, vagy Vaszkó Erzsébet és Pirk János 1983-ban... Ezek az alkotók akkor a pálya elején-közepén voltak; azt hiszem, arra éreztem rá, hogy ezek az emberek emelkedni fognak.

– *Vágy ha valakiről írsz – általában, ha valakiről beszélnék –, arra a későbbiekben jobban figyelnek...?*

H. F.: Én ezt nem hiszem.

– *Igazolni látszik az idő?*

H. F.: Azt hiszem, túl sok fontos életművet hagyunk feledésbe merülni. Földi Péternek a salgótarjáni üveggyári kultúrházban volt egyszer egy barna tónusban tartott hagymás kosara – azonnal tudtam, hogy itt valami történik. Az egy évtizede elhunyt Szujó Zoltánál, Hibó Tamásnál – akiről 1995-ben jelent meg monográfiám –, vagy Hegedűs Morgannál tapasztaltam hasonlót. Örülök, hogy beszélhettem róluk; hogy én beszélhettem róluk. Számos olyan eset volt, amikor „nagyemenők” könyvét nem vállaltam el. Inkább azokat próbáltam beemelni a Grand Art-ba – hogy ilyen nagyképű kifejezést használjak –, akik „elfelejtődnek”. Ez alkati kérdés, és az én alkatom ilyen.

– *Az említett, mostanság preferált nagy albumok egy-egy életmű addigi áttekintésére alkalmasak. A sorozat eddig megjelent két kötetének talán egyetlen „kritikája” pedig épp úgy fogalmaz, hogy a reprodukciós anyag – terjedelmi okok miatt? – nem nyújt komplex áttekintést az adott életműről.*

H. F.: Amikor ezt a kismonográfiát írtam, azzal találtam magam szemben, hogy az eddigi ef Zábó-életmű gyakorlatilag földolgozott. A Vajda Lajos Stúdió legújabb nagy albumában – mely az utóbbi mintegy három évtizedet öleli föl – pontosan bemutatott az ő eddigi működése. Így, amikor úgy döntöttünk, hogy a sorozat következő művésze ef Zábó lesz, nagyon komoly feladattal találtam szemben magam. Úgy éreztem, mindent megírtak róla. Többek kö-

zött éppen ebben az albumban. Ezzel nem kívántam „versenyezni”, sokkal inkább olyan nívóval előállni, ahogyan eddig nem közelítették meg művészetét.

ef Z. I.: Van igazság abban, hogy ebben a terjedelemben nem lehetséges az elmúlt évtizedeket művekkel reprezentálnom. Ha innen nézem, ez könyv; ha amonnan, akkor katalógus is lehet. Úgy igyekeztünk válogatni, hogy az elmúlt harminc év nagyjából megmutatkozzon. Jó, hogy megvan ez a munka. Eddigi életemet néhány képpel és egy nagyon jól sikerült írással fogalmazza meg.

– *Telát teljes a pályakép?*

H. F.: Bevezető esszémben leírtam, hogy a pályaképet onnantól változtam fel, hogy Öcsit 1970-ben nevetséges, komikus „dolgok” – egészen pontosan egy művészeti akció – miatt börtönbe zárták, egészen addig, hogy 2000-ben Érdemes Művész kitüntetését kapott. A kötet végén pedig, mintegy kolofonként a *Kis szimbólumfejtő tár* található. Ez azért fontos, mert a klasszikus ikonográfia csak nehézkesen – vagy egyáltalán nem – tudja értelmezni ef Zámbo jelrendszerét.

– *Nem szólva arról, milyen izgalmas módszertani újítás.*

H. F.: A becsületes művészettörténész társa a művésznek, és nem sorsának megnehezítője. De ennek inverze épp úgy igaz: nem is reklámozója. Számomra e tekintetben abszolút minta volt Lyka Károly, Fülep Lajos, Kállai Ubul Ernő, Németh Lajos és legmeghatározóbban egyetemi tanárom, Marosi Ernő működése. De a művészet leglényegét – és valóságát – Barcsay Jenő, Deim Pál és Földi Péter műtermében éreztem meg. Az ef Zámbo-ról írott szerény, de talán nem érdektelen könyv mindezen tapasztalatok esszenciája.

ef Z. I.: A szimbólumfejtő tárról még annyit: Feri ötlete volt, hogy a leggyakoribb szimbólumaimat „megfejtse”, illetve magyarázatokat fűzzön hozzá... és én szívesen meg is rajzoltam ezeket külön-külön, de a jelképek tartalmát ő „találta ki”. Ami az esszét illeti: abszolút megbíztam benne. Azóta ismerem írásait, amióta itt él Szentendrén, és egy pillanatra sem merült föl bennem, hogy valamit rosszul közelítene meg. Azt hiszem, az arányokat is pontosan érzékelteti, hogy mikor, mivel és milyen súllyal foglalkoztam. Számomra, s ez remélem, evidens, mindig a képzőművészet volt a legfontosabb. A zene vagy szövegek megfogalmazása örök második helyen állt. De a festészet sem töltötte ki teljesen az életemet.

H. F.: Nekem pedig annyiban volt könnyebb dolgom – íróként indultam 1970 körül –, hogy ismerem a mű születésének „ontoló-

giáját”. Ami nem jó, attól távol tartom magam. Nem írom le, hogy rossz, egyszerűen nem foglalkozom vele.

– *Mik a tapasztalataitok: mennyire figyelnek az egyes régiók, művészeti csoportosulások az ott élő vagy onnan elszármazott művészekre?*

H. F.: Hogy a helyiek miként reagálnak, vagy a helyi hatalomnak milyen a viszonyrendszere, engem nem foglalkoztat. Egy-egy csoport egészen más. A Vajda Lajos Stúdió óriási szerepet vállalt és vállal törekvéseinkből. De nekem a művész a fontos, akinek társa lehetek, mert elfogadjuk egymást.

– *Azért nem érdekel, mert megírja más, vagy mert nem értesz egyet azzal, amit az az alkotó csinál, s így társa sem lehetsz?*

H. F.: Mindkettő. De ebben nincs semminemű indulat vagy „gonosz” következetesség.

– *Hogyan gondolsz vissza, István – amennyiben egy monográfia adhat apropót valami összegzésfelére –, az adott korok, melyekben éltél, vagy a perszonális korszakok tették/tehettek műfajilag ennyire sokszögűvé a munkásságodat?*

ef Z. I.: Tudod, ezen mindig utólag gondolkoztam el. Pontosan azért, hogy ilyen kérdésekre választ tudjak adni. De, látod, így sem könnyű.

– *Mondjuk a zene, a festészet és az írás körkörösen indukálta egymást?*

ef Z. I.: Igen, ez pontos. Viszont az is igaz, hogy többen hallgatták az A. E. Bizottságot, mint amennyien elmentek egy-egy kiállításra. Ez talán ma is így van, de annak idején egészen biztosan így volt. Amikor ezeket a kísérleti zenéket játszottuk – ahogy én nevezem: intuitív-asszociatív-improvizatív hangterápiákat –, akkor ezeket kimondottan házibuli-zenélésnek szántuk. Saját szövegeket mondtunk föl, és olyan hangszereken is játszottunk, melyekhez egyáltalán nem értettünk; ezáltal talán más értelmet adtunk azoknak is, a zenének is. Furcsamód amit mi egy-két föllépésre terveztünk, valami miatt – mi akkor sem tudtuk igazán, miért – egy szubkultúrában népszerű lett.

– *Érdekelt benneteket a súlya, hogy innen, Szentendréről mindez majdnem „mozgalommá” terebélyesedett?*

ef Z. I.: Ezt akkor egyáltalán nem éreztük. A dolog akkor arról szólt, hogy jól bulizzunk, és egyszer csak körbenéztünk: „Hú, de sokan vannak...!”

– *Az nem adott súlyt mindennek, hogy a közönség receptorait is indukálta a működésetek, s hogy egyre látogatottabbak lettek a kiállításaitok, hogy lemezetek jelenhetett meg...?*

ef Z. I.: A lemez azért nem adott súlyt, mert elsősorban mindig is képzőművészek voltunk. A lemez történetesen egy véletlen múlt, és csak azért jelent meg, mert cenzúrajogot adtunk a kiadónak: ami nem „tetszik”, írják át. Ugyanebben az időben már bőven várazkodott a Beatrice lemeze – akik akkor eszméletlenül népszerűek voltak –, de nekik szöveget kellett volna „módosítaniuk”, erre ők nyilván nem voltak hajlandók. Nem is jelent meg jó ideig lemezük; csakúgy, mint a Kontroll Csoportnak és másoknak sem. Mi szürrealisták voltunk, szóval tökmindegy volt, hogy mennyit húznak belőle. Amikor a dolognak igazán kezdett súlya lenni, akkor jutott először eszünkbe: részünkről ennek, úgy fest, vége. Érdekes folyamat volt. Négy-öt évig játszottunk, és amikor egyre ismertebb lett a csapat, s egyre több helyre hívtak, kiderült, hogy ez nem nekünk való. Idegileg se nagyon bírtuk... Most úgy „nézek vissza”, hogy életem egyik legkellemesebb, legkreatívabb időszakom volt az a néhány év. S ha itt tartunk, el kell mondom, hogy azért is, mert eleve képzőművészeti munkának (is) tekintettük a koncertet mint eseményt. Nem véletlenül volt a gitár olyan, amilyen, és nem véletlenül gondolkodtunk mindig színpadképben, élőképben is.

– *Telát a zenéből nyert energiát nem használtátok föl a színpadon, hanem valamit haza is tudtál, tudtatok belőle vinni, ami megsegíthetett egy-egy képzőművészeti munkát.*

ef Z. I.: Igen, így van. Ez a két tevékenység áthatotta és ma is áthatja egymást. De azt hiszem, ha egy ingerszegény tanyán nővök föl, a teljességhez éppúgy van esélyem eljutni – nyilván más élmények kíséretében. Salgótarjánban születtem, de onnan gyakorlatilag emlékeim sincsenek és ma sem köt oda semmi. Szentendréhez kötődöm. Ma már viszonylag kényelmes vagyok, s ugyan régebben sokat utaztam, mostanában egyre jobban kötődöm a Dunakanyar e szakaszához.

– *1990-ben Szikszai Károlynak azt mondtad egy ÉS-interjúban, hogy már nem nagyon szeretsz utazni, viszont braziliai terveidet – jelesül: vágyódsz az ottani őserdőbe – abban a beszélgetésben hangsúlyosan említetted.*

ef Z. I.: Ez azóta is aktuális. Annyira még szeretek utazni, hogy ez elől nem zárkoznék el. De az elhatározásom, úgy tűnik, nem elég ko-

moly. Ha nagyon akarnám, megtehetném. Az utolsó sugallat, a vég-ső lökés hiányzik az elhatározásomhoz.

– *Miféle plusz kellene hozzá?*

cf Z. I.: A kíváncsiságomnak kellene nagyobbnak lennie, ez közben talán kihalt belőlem. Hiányzik a tágra nyílt szem, amely gyermekkoromban az ismeretlen világ felé mozdított.